

Дослідження/

■ **Ольга Вовчак**
Olha Vovchak

Завідувач кафедри банківської справи Університету банківської справи Національного банку України, доктор економічних наук, професор
Head of the Department of Banking of the University of Banking of the National Bank of Ukraine, Sc. D. (Economics), Professor

■ **Іван Осадчий**
Ivan Osadchyi

Головний економіст департаменту пруденційного нагляду Генерального департаменту банківського нагляду Національного банку України
Chief Economist of the Prudential Supervision Department of the General Department of Banking Supervision of the National Bank of Ukraine

Сучасні інструменти реструктуризації вітчизняної банківської системи

Modern instruments for domestic banking system restructuring

Розглянуто основні підходи щодо реструктуризації банківської системи за допомогою сучасного інституційно-правового інструментарію. Запропоновано методикку оздоровлення банків за допомогою залучення інвестиційних коштів з різних джерел в умовах фінансової кризи. Окреслено основні напрями та пріоритети державного регулювання і нагляду у цій сфері.

The article considers main approaches to banking system restructuring with the use of modern institutional and legal instruments. There are suggested methods for banks' recovery by means of investments from various sources during the financial crisis. The authors determine main directions and priorities of government regulation and supervision in this area.

Ключові слова: реструктуризація, капіталізація, діагностичне обстеження банків, фінансове оздоровлення.
Key words: restructuring, capitalization, diagnostic study of banks, financial recovery, deposit base.

Світова практика банківської діяльності, що супроводжувалася численними банківськими і фінансовими кризами, значною мірою посприяла розвитку теоретичних і практичних підходів до реструктуризації банківських систем. Водночас нагромаджений досвід засвідчує, що запозичення зарубіжних підходів до забезпечення фінансової стабільності банківської системи не може бути ефективним, якщо при цьому не враховано внутрішні національні чинники.

Політична нестабільність та економічна криза в країні, значна девальвація національної валюти, па-

нічні очікування населення продовжують негативно впливати на ліквідність та фінансовий стан банків.

З огляду на вищезазначене, розглянемо особливості реструктуризаційних процесів у вітчизняному банківському секторі в сучасних умовах.

ОЗДОРОВЛЕННЯ БАНКІВ ЧЕРЕЗ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЮ

Нині банківська система потребує реструктуризації, оскільки впродовж останніх років вона функціонує зі значними внутрішніми фінансовими та структурно-інституціональ-

ними перекосами і проблемами: станом на 01.11.2014 р. в стадії ліквідації знаходяться 22 банки [1, 2] (див. графік 1). Крім того, внаслідок фінансової кризи значна кількість вітчизняних банків не може протистояти проблемам, які виникають у банківській системі. Більшість банків в Україні істотно недокапіталізовані. У такій ситуації набувають актуальності питання здійснення реструктуризації банківської системи, зокрема у напрямі виведення з ринку банків-банкрутів та оздоровлення фінансово нестабільних банків.

Аналізуючи інформацію, наведе-

ну на графіку 1, можемо зробити висновок, що за період із 01.01.2009 р. до 01.11.2014 р. кількість вітчизняних банківських установ скоротилася. Якщо на 01.01.2009 р. їх кількість становила 184, то на 01.11.2014 р. – 167, тобто на 17 менше. Зауважимо також, що з початку 2014 р. кількість банків, які перебувають у стадії ліквідації, збільшилася з 21 до 22 установ, що є негативним явищем для вітчизняної банківської системи.

Реструктуризація банківської системи повинна бути спрямована на вирішення двох основних завдань: оперативного оздоровлення банківського сектору та відновлення конкурентоспроможності банків на ринку, виконання яких має забезпечити підтримку життєдіяльності банківської системи, збільшення її капіталу, поліпшення якості активів, створення довгострокової ресурсної бази для банківського обслуговування потреб реальної економіки, впровадження нових технологій. Ці завдання можна вирішити лише за умови взаємоузгодженості всіх її структурних елементів з урахуванням загальних глобалізаційних тенденцій розвитку фінансових ринків.

Важливим напрямом оздоровлення банківського сектору національної економіки та створення умов для нормальної життєдіяльності банківської системи є капіталізація банків. Зазначимо, що поняття “капіталізація банків” на сучасному етапі розвитку економічної науки не має однозначного визначення. Найчастіше сутність та зміст капіталізації банків зводяться до збільшення обсягів банківського капіталу, зокрема власного. Зростання власного капіталу позначається на збільшенні балансової вартості акцій банків.

Інше визначення сутності та змісту капіталізації банків пов’язане з тим, що під цим поняттям розуміють вартість акцій банків на відкритому фондовому ринку. Тобто в даному випадку капіталізація визначає ринкову вартість акцій банків.

Кожне із наведених визначень має право на існування. Однак у нашому випадку капіталізація банків розглядається з позиції зростання як обсягів банківського капіталу, так і з позиції зростання ринкової вартості акцій банків. Тобто капіталізація банків є комплексним поняттям, пов’язаним зі зростанням як балансової, так і ринкової вартості корпоративних прав власників банків, що позитивно впливає на рівень капіталізації всієї банківської системи країни. Збільшення капіталізації банків є не лише благом для їхніх власників, це основа нормального функціонування будь-якого банківського інституту, зростання довіри до нього з боку населення, кредиторів, нових інвесторів, рейтингових агентцій, держави тощо. Однак в умовах світової фінансово-економічної кризи суттєво обмежено можливість збільшення ринкової вартості корпоративних прав власників банків, а тому фактично розглядається лише збільшення балансової вартості корпоративних прав власників банків.

Незважаючи на те, що за аналізований період основні показники вітчизняної банківської системи мали позитивні значення (див. графік 2), банківська система України, за визначенням Світового банку та Міжнародного валютного фонду, потребує подальшого збільшення обсягів банківського капіталу.

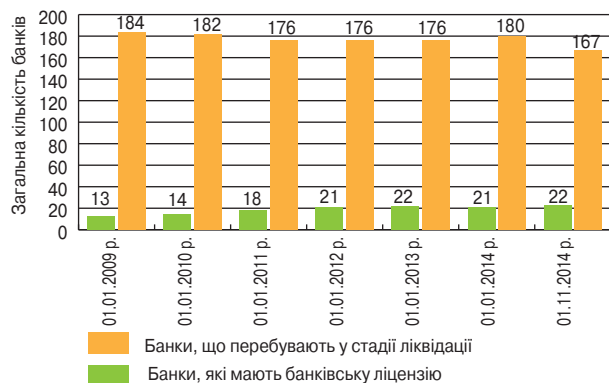
Слід наголосити, що перед кризою Національний банк України вимагав від банків суттєвого збільшення влас-

ного капіталу, але фактично фінансово-економічна криза засвідчила, що вітчизняні банки мають низький рівень капіталізації. В умовах кризи більшість банків почала активно збільшувати обсяги власного капіталу за рахунок як наявних, так і нових інвесторів-акціонерів. При цьому акціонери основної маси найбільших, великих, середніх і малих банків активно намагалися забезпечити додаткові вкладення капіталу з метою збільшення рівня капіталізації, а також забезпечення відповідного рівня ліквідності, який суттєво зменшився внаслідок кризового стану економіки.

З метою визначення необхідних обсягів докапіталізації, оцінки якості активів, достатності (адекватності) регулятивного капіталу і капіталу першого рівня та на виконання Постанови Національного банку України від 12.05.2014 р. № 272 “Про здійснення діагностичного обстеження банків” було проведено діагностичне обстеження 35 найбільших банків [3]. Цей захід передбачений програмою співпраці з Міжнародним валютним фондом “стенд-бай” і проектом Світового банку з підтримки фінансового сектору України.

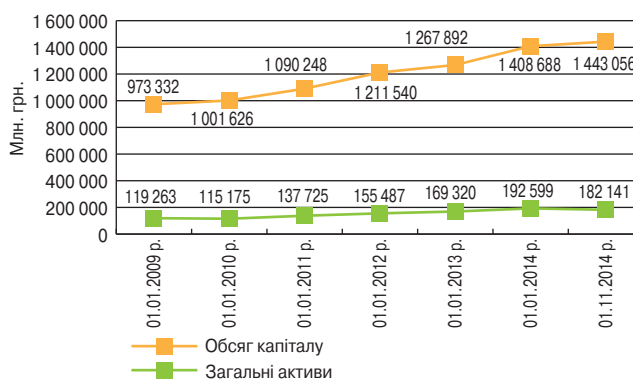
Діагностичне обстеження банків здійснювалося незалежними аудиторськими фірмами відповідно до встановлених Національним банком України вимог. Воно проводилося за фактичними даними на 1 січня 2014 року. Крім того, було враховано негативні наслідки для банківської системи анексії АР Крим. За результатами обстеження, 9 із 15 найбільших банків потребують додаткової капіталізації. При цьому Голова Національного банку України Валерія Гонтарева під час проведення п’ятого Українського інвестиційного форуму повідомила, що

Графік 1. Динаміка зміни кількості банків України в період із 01.01.2009 р. до 01.11.2014 р.

Джерело: складено на основі [1, 2].

Графік 2. Динаміка збільшення обсягу активів/капіталу банків України у період із 01.01.2009 р. до 01.11.2014 р.

Джерело: складено на основі [1].

загальна потреба в докапіталізації 35 найбільших банків становлять 66 млрд. грн. [9].

Водночас при проведенні діагностичного обстеження не було враховано чинник військових дій у східних регіонах України, а саме він найістотніше вплинув на нинішню ситуацію в банківській сфері. Так, за 9 місяців 2014 р. загальний збиток банківської системи України становив 10.7 млрд. грн. Найбільші збитки – в Укрексімбанку (3.95 млрд. грн.), Укрсоцбанку (1.5 млрд. грн.), Актив-банку (1.5 млрд. грн.). Водночас найбільші прибутки мали Сітібанк (1.1 млрд. грн.), Промінвестбанк (1.1 млрд. грн.) та ВТБ-банк (746 млн. грн.) [1].

Для успішної реструктуризації банківської системи необхідно вдосконалити насамперед систему раннього реагування з боку банківського нагляду. Практична ефективність такої системи з боку банківського нагляду Національного банку України потребує вдосконалення. Для реалізації заходів із реструктуризації банківської системи України ключовим є те, щоб система наглядових функцій і регуляторна політика Національного банку впливали на скорочення кількості проблемних банків на вітчизняному фінансовому ринку [4].

Актуальною проблемою та пріоритетним напрямом сучасного бізнесу стають питання управління реорганізаційними процесами в банківському секторі. Одним із ключових етапів успішності такого управління є своєчасна й достовірна оцінка ефективності реорганізації банків з урахуванням сучасних умов розвитку вітчизняної економіки.

Проблема ефективного управління реорганізаційними процесами в банківському секторі, оцінювання їхніх соціальних наслідків набуває нині особливої актуальності, оскільки, за оцінками експертів, найближчим часом в Україні відбуватимуться суттєві реструктуризаційні зміни у банківській системі. Вони будуть пов'язані насамперед зі скороченням кількості банків на основі їх злиття, створення банківських об'єднань, а також здійснюватиметься так зване "очищення" різних структур банківської системи, які виконують невластиві (тобто не класичні) для банківських установ операції.

Вважаємо, що реорганізаційні процеси мають винятково важливе соціальне значення. Саме тому в умовах, коли від злиття найбільше потерпають невеликі регіональні банки, вна-

слідок чого відбувається скорочення робочих місць, вплив капіталу до великих фінансових центрів, зменшується потенціал для кредитування підприємств регіону тощо, ефективне управління ними з боку регулятора є надзвичайно важливим.

Реструктуризаційні процеси передбачають комплекс заходів із фінансового оздоровлення банків і спрямовані на поліпшення їхнього фінансового стану та усунення порушень, причин та умов, що призвели до цього.

Фінансове оздоровлення включає: реструктуризацію капіталу банку, реструктуризацію активів та зобов'язань банку.

Реструктуризація капіталу банку, як стверджує більшість вітчизняних економістів-науковців, може здійснюватися такими шляхами [5, 6]:

- збільшення статутного капіталу банку;
- викуп інвесторами акцій (часток, паїв), належних банку або учасникам банку, за їх згодою;
- збільшення регулятивного капіталу шляхом переоформлення кредиторської заборгованості за вкладом (депозитом) у субординований борг;
- збільшення регулятивного капіталу за рахунок внутрішніх джерел.

Щодо першого напрямку реструктуризації капіталу зазначимо, що величина власного (статутного) капіталу та величина запасів значно впливають на рівень капіталізації банківських установ. Показник капіталізації визначає надійність певного банку, захищеність вкладів населення, підприємств і держави. Тобто показник капіталізації є основою, на якій ґрунтуються всі інші показники та який впливає на темпи загального економічного зростання.

Достатній рівень капіталу для банку є головним фактором його конкурентоспроможності та фінансової стійкості. Банки з високим рівнем капіталу мають значні інвестиційні можливості [1].

КАПІТАЛІЗАЦІЯ ЯК ОСНОВА ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ

З огляду на ситуацію, що склалася нині, велике значення має пошук ефективних шляхів підвищення капіталізації банків. Аналіз економічної літератури та банківська практика свідчать про те, що реально можна використати такі напрями підвищення капіталізації банків і банківської системи загалом:

- за рахунок реінвестування прибутку банку;
- за рахунок коштів наявних (чинних) власників;
- за рахунок залучення нових приватних вітчизняних та (чи) іноземних інвесторів;
- за рахунок об'єднання чи приєднання слабких чи кризових банків до потужніших банківських установ;
- за рахунок втручання держави через реінвестування коштів державного бюджету [7, с.132].

Виокремимо такі основні напрями підвищення капіталізації банків:

– збільшення власного капіталу за рахунок реінвестування прибутку.

Цей напрям має велике значення для будь-яких банків, зокрема й вітчизняних. Однак підвищення капіталізації банків і банківської системи загалом можливе лише в умовах стабільного зростання обсягів банківських послуг, зокрема значних доходів від кредитно-інвестиційної діяльності. Прибуток від кредитно-інвестиційних операцій може зростати за загальної тенденції до економічного зростання в країні, а також за наявності великого попиту на кредитні ресурси з боку фізичних і юридичних осіб;

– збільшення власного капіталу за рахунок додаткових внесків власників банку.

Фактично це інвестиції до статутного капіталу банку за рахунок або додаткової емісії акцій, або збільшення додаткового пайового капіталу. Цей напрям можливий за умови, якщо власники банку на момент рішення про підвищення капіталізації мають необхідні фінансові ресурси. Зауважимо, що в умовах фінансово-економічної кризи такий підхід є одним із провідних. Однак якщо банк уже потрапив у фінансову кризу, найчастіше буває так, що його власники не мають фінансових ресурсів щоб урятувати банк за рахунок власних коштів;

– збільшення власного капіталу за рахунок пошуку нових приватних інвесторів-власників.

Зокрема як вітчизняних, так і зарубіжних, які мають змогу забезпечити необхідну капіталізацію банку і таким чином провести фінансову санацію і врятувати банк від банкрутства. Третій напрям капіталізації може бути здійснений як до початку фінансової кризи у банку, так і в період самої фінансової кризи. Якщо пошуки нових інвесторів здійснюються ще у докризовий період, то це означає, що чинні власники намагаються передати

банк новим власникам, отримавши більші кошти з метою:

- виручення найбільшого прибутку від продажу банку;
- уникнення негативних процесів, які можуть бути в майбутньому з таким банком;
- ефективнішого розпорядження отриманим капіталом за рахунок своєчасного продажу.

Прикладів таких продажів банків в Україні новим інвесторам-власникам достатньо, зокрема це Райффайзен-банк “Аваль”, Укрсиббанк, ОТП-банк, Укрсоцбанк, Правекс-банк та інші.

Якщо пошуки нових інвесторів-власників здійснюються в банку в період фінансової кризи, то це є однією з процедур фінансової санації за рахунок зовнішніх фінансових ресурсів. Як правило, цей підхід щодо підвищення рівня капіталізації в умовах фінансової кризи в банку має найкращі результати. Проте велике значення також має фінансовий стан банку, його місце серед інших банків у докризовий період, довіра до нього з боку населення та юридичних осіб, розгалуженість філіальної мережі цього банку в країні та за кордоном. В Україні цим підходом для збільшення рівня капіталізації скористалися Промінвестбанк і банк “Національний кредит”. В умовах глобальної фінансово-економічної кризи кількість інвесторів, які можуть та бажають купити банк, що перебуває у незадовільному фінансовому становищі та ще й в Україні, дуже обмежена. А тому цей напрям підвищення капіталізації банків у кризових умовах реалізувати складно.

Важливим напрямом фінансового оздоровлення комерційних банків є залучення нових депозитних вкладників, а також нових клієнтів, які беруть кредити. Сутність застосування цих підходів для реабілітації комерційних банків в Україні полягає в їх обов'язковому поєднанні і приведенні в дію одночасно або в певному порядку.

З огляду на вищезазначене, проаналізуємо депозитну базу комерційних банків України.

Аналізуючи сучасний стан депозитної бази вітчизняних банків, можемо зробити висновок, що упродовж 2014 року спостерігається тенденція до значного скорочення обсягу депозитів клієнтів – у сумі близько 120 млрд. грн., або на 18%. Таке зменшення супроводжується зростанням недовіри до банківської системи з боку населення у зв'язку із пануванням

кризових явищ в економіці.

Наслідком відпливу депозитів за цей період є погіршення ліквідності як окремих вітчизняних банків, так і банківської системи загалом. При цьому Національний банк України як кредитор останньої інстанції вживає додаткових заходів для підтримки ліквідності банків, у тому числі через механізм їх рефінансування. Особливо важливою залишається підтримка найбільших банків, адже їхня стабільність є визначальною для стійкості всієї банківської системи [8]. Загальний обсяг рефінансування, наданого Національним банком України з початку року, на 01.11.2014 р. становив 152.2 млрд. грн. [1].

Аналізуючи передумови виникнення банківської кризи в Україні, зазначимо, що основна з них – це втрата довіри вкладників до банківської системи. Щоб повернути її, необхідно:

- стабілізувати і поліпшити політичну ситуацію в країні;
- ефективно використовувати можливості держави щодо рекапіталізації проблемних банків;
- створити достовірний об'єктивний централізований інформаційний ресурс, який постійно повідомлятиме про реальний стан справ в економіці України та її секторах;
- відновити довіру населення до національної грошової одиниці України – гривні, стабілізувавши її курс;
- вжити заходів щодо поліпшення якості банківського капіталу;
- зменшити рівень проблемних активів;
- запровадити жорсткі санкції до банків, які вчасно не повертають депозити або затримують платежі клієнтів;
- запропонувати нові, вигідніші для вкладників пропозиції, вдосконалюючи таким чином власні банківські послуги тощо.

Розширення пасивів банків саме за рахунок вкладів населення – явище позитивне, оскільки такі депозити є здебільшого строковими (на відміну від депозитів юридичних осіб). Проте, на нашу думку, строкові вклади мають залучатися банками на певний термін без можливості їх дострокового повернення. Це допоможе створити надійнішу та передбачувану базу для кредитної діяльності комерційних банків, адже загальновідомо, що саме в активні операції банк розміщує кошти, формуючи ресурсну базу.

З метою оптимізації депозитного портфеля та для забезпечення більшо-

го надходження коштів на депозити можемо рекомендувати спрощення режиму функціонування відповідних рахунків, тобто порядку зарахування коштів на вклади, видачу та перерахування з депозитних рахунків. Це сприятиме активнішому зростанню депозитів фізичних осіб, особливо у національній валюті, адже стабільність на грошово-кредитному ринку країни сприяє припливу депозитів як фізичних, так і юридичних осіб.

Однак слід пам'ятати, що залучення заощаджень населення банківським сектором для фінансування інвестицій у виробничому секторі нині є проблематичним. З одного боку, громадяни вважають банківський сектор вельми ризикованим, тому залучення коштів можливе лише під досить високі відсоткові ставки. Водночас інвестування виробництва за недосконалого законодавства та високого ризику неповернення кредиту потребує збільшення ставок за кредитами. Таким чином, кредит стає недоступним для переважної більшості підприємств, які неспроможні забезпечити достатній рівень прибутковості інвестицій.

ВИСНОВКИ

Як свідчать результати проведеного нами дослідження, впродовж розглянутого періоду діяльність банків зазнала суттєвих змін. Наслідки світової фінансової кризи, зростання вимог до банків, криза на кредитних ринках, обмежені можливості отримання прибутку та поширення процесів реорганізації комерційних банків – усе це призводить до зміни поглядів на подальший розвиток банківського бізнесу загалом. Пріоритетним напрямом сучасного розвитку банківської системи стають питання управління реорганізаційними процесами в банківському секторі та підвищення довіри до банків загалом. Важливим напрямом оздоровлення банківського сектору національної економіки є збільшення активів, тобто їх капіталізація. Для цього в державі повинен бути запроваджений суворіший контроль щодо вибору національних та іноземних інвесторів і жорсткіші вимоги до їх поведінки в кризових ситуаціях, що має бути відображено у відповідному нормативно-правовому забезпеченні цих процесів. □

Література

1. *Офіційний сайт Національного банку України. – [Електронний ресурс]. –*

Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.

2. Офіційний сайт Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.fg.gov.ua>.

3. Постанова Правління Національного банку України від 12.05.2014 р. № 272 “Про здійснення діагностичного обстеження банків”. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.liga.net>.

4. Погореленко Н. П. Центральні банки в системі заходів державного регулювання економік в умовах економічної нестабільності // Інноваційна економіка.

— 2011. — С. — 254–258.— (Ukrainian source).

5. Вовчак О. Д. Кредит і банківська справа: підручник. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://pidruchniki.ws/12780212/bankivska_sprava/reorganizatsiya_likvidatsi.

6. Міщенко В. І. Реорганізація та реструктуризація комерційних банків: Навчальний посібник / В.І.Міщенко, А.В.Шаповалов — К.: Т-во “Знання”, КОО, 2002. — 216 с.— (Ukrainian source).

7. Ковальчук Е. М. Капіталізація банківської системи України / Е.М.Ковальчук, Д.Ф.Ковальчук // Фінанси Ук-

раїни. — 2001. — №12. — С. 128–135.— (Ukrainian source).

8. НБУ нараціваєть выдачу банкам кредитов рефінансування / Український бізнес ресурс. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ubr.ua/finances/banking-sector/nbu-narashivaet-vudachu-bankam-kreditov-refinansirovaniia-316001>.

9. Інформаційне агентство УНІАН. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://economics.unian.ua/finance/1011783-ukrajinskiy-bankivskiy-sistemi-potribno-66-mlrd-griven-nadokapitalizatsiyu.html>.

Благодійність /

Ліга банків України допомагає пораненим захисникам Вітчизни

The League of the Banks of Ukraine helps wounded defenders of the Fatherland

Українська держава ціною великих зусиль у боротьбі з агресією Росії та її найманцями відстоює свій суверенітет, територіальну цілісність і право на демократичний, європейський шлях розвитку. Чимало небайдужих людей, громадських об'єднань та організацій долучаються до нашої спільної справи оборони Батьківщини, виконуючи свій громадянський обов'язок. Важливий внесок робить благодійна організація Ліга банків України, створена при Незалежній асоціації банків України (НАБУ).

The Ukrainian state makes every effort in the struggle against the military aggression of Russia and its mercenaries and upholds its sovereignty, territorial integrity and a right to democratic, rule-of-law path of development. A great number of not indifferent people, civil associations and organizations join our common cause of the Fatherland's defense, performing their civic duty. The charitable organization «The League of the Banks of Ukraine», which is under the Independent Association of the Banks of Ukraine (NABU), makes a valuable contribution to the cause.

На рахунок Ліги банків України фінансові установи вже перерахували понад 1 млн. гривень. Найбільші суми надійшли від Національного банку України, Креді Агриколь-банку та Українського професійного банку. Кошти, перераховані Національним банком, — це добровільні пожертви його працівників.

За інформацією інтернет-порталу Ліги банків України (<http://ligabankiv.com.ua>), благодійна допомога надається у рамках реалізації Благодійної програми “Єдина Україна”, основною метою якої є сприяння розвитку

гуманності, взаємодопомоги, об'єднанню українського суспільства шляхом створення системи надання

Олена Коробкова (перша ліворуч) та Євгенія Чемерис (друга праворуч) під час передачі медичного обладнання у Головному військовому госпіталі.

адресної допомоги та участі у відродженні України. Зокрема, коштом Ліги банків України, а також завдяки значному внеску Національного банку України і Креді Агриколь-банку для потреб українських воїнів, поранених під час бойових дій на сході країни, закуплено два мобільних апарати штучної вентиляції легенів. Військовим лікарям апарати передали

голова правління Ліги банків України, виконавчий директор НАБУ Олена Коробкова та голова правління Креді Агриколь-банку Євгенія Чемерис. Один з апаратів передано до польового госпіталю в зоні АТО. Також Ліга банків України закупила для потреб Головного військового клінічного госпіталю в Києві і Військового госпіталю в Харкові силове обладнання для травматологічних та ортопедичних хірургічних втручань.

Для Військового госпіталю в Хмельницькому було закуплено та передано фізіотерапевтичне обладнання для реабілітації поранених, а саме — апарат для лазерної терапії. За словами медиків, за його допомогою вдасться значно підвищити ефективність лікування вогнепальних поранень. Військовому госпіталю в Луцьку передано новітнє обладнання для операційної (операційний стіл та безтіньовий дев'ятирефлекторний світильник).

Власна інформація.
Own information.

Апарати штучної вентиляції легень передано Головному військовому госпіталю.